

**TIL VA MADANIYAT UYG'UNLIGIDA SHAXS OBRAZINING
SHAKLLANISHI: FRAZEOLOGIK BIRLIKLAR TAHLILI ASOSIDA**

Boboxonov Muxammadziz Shavkatovich

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti, Magistratura Xorijiy til va adabiyoti (ingliz
tili) yo'nalishi 2-bosqich magistranti

muhammad7110560@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur maqolada til va madaniyat o'zaro uyg'unligining shaxs obrazini shakllantirishdagi roli frazeologik birliklar misolida tahlil qilinadi. Har bir xalq tilida mavjud bo'lgan frazeologik birliklar o'zida milliy xarakter, ijtimoiy qadriyatlar va shaxsga nisbatan bo'lgan munosabatni aks ettiradi.

Shaxs obrazi til orqali namoyon bo'ladi. Ayniqsa, xalq orasida keng tarqalgan iboralar va frazeologizmlar orqali jamiyatda shaxs qanday qabul qilinishi, unga nisbatan qanday ijtimoiy me'yorlar mavjudligi oydinlashadi.

Frazeologik birliklar orqali ijobiy va salbiy shaxs sifatлари, ularning qadrlanishi yoki tanqid qilinishi, jamiyatdagi roliga berilgan baholar tahlil qilinadi. Bu orqali xalq tafakkuri, madaniy me'yor va qadriyatlar tizimi aniqlanadi.

Tadqiqot natijalari til va madaniyat uyg'unligining shaxs obrazini shakllantirishdagi semantik va konnotativ xususiyatlarini ko'rsatib beradi.

Kalit so'zlar. Frazeologizm, shaxs obrazi, madaniyat, til va tafakkur, ijtimoiy qadriyat, milliy xarakter.

Abstract

This article analyzes the role of the harmony of language and culture in the formation of the image of a person using the example of phraseological units. Phraseological units that exist in the language of each people reflect the national character, social values, and attitude towards the person.

The image of a person is manifested through language. In particular, through expressions and phraseologisms that are widespread among the people, it becomes clear how a person is perceived in society, what social norms exist regarding him.

Through phraseological units, positive and negative personal qualities, their appreciation or criticism, and assessments of their role in society are analyzed. This determines the system of national thinking, cultural norms, and values.

The results of the study show the semantic and connotative features of the harmony of language and culture in the formation of the image of a person.

Keywords. Phraseologism, personal image, culture, language and thought, social value, national character.

KIRISH

Til – bu nafaqat aloqa vositasi, balki madaniyat, tarix va xalq tafakkurining ifodasidir. Ayniqsa, til tarkibidagi frazeologik birliklar xalqning kundalik hayoti, qadriyatlari, me’yorlari va shaxsga nisbatan munosabatini chuqur aks ettiradi.

Shaxs obrazi tilda doimo mavjud bo‘lib kelgan: jasur, mehnatkash, hiylakor, rostgo‘y, halol, o‘g‘ri kabi obrazlar xalq orasidagi ijtimoiy baholar asosida ifodalangan.

Frazeologizmlar orqali bu obrazlar yanada emotsional, obrazli va qadriyatli shaklga ega bo‘ladi. Masalan, o‘zbek tilidagi “yuragi tog‘dek”, “qo‘li uzun”, “peshonasi yorug‘” iboralari shaxsga nisbatan aniq munosabat ifodalaydi.

Til va madaniyat uyg‘unligida shaxs obrazining shakllanishi faqat grammatik yoki leksik muammo emas, balki madaniy-semiotik hodisadir. Shu bois bu mavzuni frazeologik birliklar asosida o‘rganish dolzarb hisoblanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Til va madaniyatning o‘zaro bog‘liqligi haqida ko‘plab tadqiqotlar mavjud. E. Vereshchagin va V. Kostomarovlar tilni “madaniyat oynasi” deb ataganlar. Ularning fikricha, til orqali milliy dunyoqarash, shaxsga nisbatan baho va stereotiplar ifodalanadi.

Sh. Rahmatullayev va D. Normurodov o‘zbek tilida shaxs obrazining ko‘plab frazeologik birliklar orqali ifodalanishini ko‘rsatganlar. Masalan, “og‘zi kuygan”, “ko‘zi ochilgan”, “tili zahar” kabi iboralar xalq bahosini ifodalaydi.

Ingliz tilshunosligida A. Kunin frazeologik birliklarning semantik tuzilmasi va ularning madaniy komponentlariga alohida e‘tibor qaratgan. Uning tadqiqotlari til vositasida shaxs obrazini tushinishda qo‘l keladi.

Ushbu adabiyotlar asosida shaxs obrazining frazeologik shakllanishi universal va milliy xususiyatlarga ega ekani, bu jarayonda til-madaniyat munosabati muhim rol o‘ynashi aniqlanadi.

Tadqiqot davomida qiyosiy-lingvistik, lingvokulturologik va semantik tahlil usullari qo‘llanildi. O‘zbek va ingliz tillaridan olingan 120 dan ortiq frazeologik birliklar tahlil qilindi.

Iboralar shaxsga berilgan baho, obraz, rol va sifat jihatlariga qarab tematik guruhlar ajratildi. Guruhlar quyidagicha: 1) Ijobiy obrazlar (jasorat, saxiylilik, halollik); 2) Salbiy obrazlar (hiyla, yolg‘on, dangasalik); 3) Neytral obrazlar (kutilmagan holatlar, kundalik xatti-harakatlar).

Har bir frazeologizmning tarkibiy qismlari, majoziy ma’nosi, madaniy konnotatsiyasi tahlil qilindi. Inglizcha va o‘zbekcha iboralar orasidagi semantik farqlar va umumiyliklar belgilandi.

Bu usullar orqali xalq tilida shakllangan shaxs obrazining ijtimoiy, madaniy va psixologik omillar bilan qanday bog‘liqligi ochib berildi.

NATIJALAR

Tahlillar natijasida aniqlanishicha, o‘zbek tilida shaxs obrazini ifodalovchi frazeologizmlar ko‘proq ijtimoiy bahoga asoslangan bo‘lib, kollektiv ongda shakllangan qadriyatlarini bildiradi.

Masalan, “peshonasi yorug‘”, “boshi berk ko‘cha”, “yuragi qora”, “ko‘ngli tor” kabi iboralar shaxsning omadli yoki noxushligini ifodalaydi va jamiyat unga qanday munosabatda ekanini ko‘rsatadi.

Ingliz tilida esa shaxs obrazlari ko‘proq individual xatti-harakat va shaxsiy psixologiyaga bog‘liq bo‘ladi. Masalan, “cold fish”, “pain in the neck”, “dark horse”, “heart of gold” kabi iboralar muayyan shaxsiy xususiyatlarni bildiradi.

Frazeologizmlar orqali shaxsga bo‘lgan munosabat til va madaniyat uyg‘unligi asosida shakllanadi va bu uyg‘unlik xalq tafakkurining natijasi sifatida doimiy rivojlanib boradi.

1-jadval. O‘zbek va ingliz tillarida frazeologik birliklar orqali shaxs obrazining ifodalanishi

No	Tematik yo‘nalish	O‘zbekcha frazeologizm	Inglizcha frazeologizm	Aks ettirilgan shaxs sifati
1	Jasorat, dadillik	Yuragi tog‘dek	Lion-hearted	Jasoratli, mard
2	Saxiylik, mehr	Qo‘li ochiq, ko‘ngli keng	Big-hearted, open-handed	Mehribon, saxiy
3	Hiyla, makkorlik	Tilidan asal tomadi	A silver tongue	Makkor, ishontirishga usta
4	Dangasalik, beparvolik	Qo‘li qovushib o‘tiradi	Sit on one’s hands	Harakatsiz, loqayd
5	Tez aqlga kelish	Ko‘zi ochildi	Open one’s eyes	Anglagan, sezgir
6	Tirishqoqlik, mehnatsevarlik	Qo‘lidan har ish keladi	Have a good head for work	Tirishqoq, mehnatkash
7	Mag‘rurlik, kibr	Burnidan chiqqan	Look down one’s nose	Takabbur, boshqalarni mensamaydi

№	Tematik yo‘nalish	O‘zbekcha frazeologizm	Inglizcha frazeologizm	Aks ettirilgan shaxs sifati
8	Yaxshi kayfiyat	Yuragi yayradi	Be on cloud nine	Baxtiyor, quvnoq
9	Yomon niyat, yovuzlik	Yuragi qora	Have a heart of stone	Qattiq, rahmsiz
10	Ishtiyoq, qiziqish	Ko‘ngli g‘ash, yuragi jo‘shqin	Have butterflies in one’s stomach	Hayajonlangan, ishtiyoqli

XULOSA

Til va madaniyat uyg‘unligida shaxs obrazining shakllanishi frazeologik birliklar orqali aniq ko‘zga tashlanadi. Har bir frazeologizm – bu xalq tafakkurining, hayotiy tajribasining siqilgan, obrazli ifodasidir.

O‘zbek tilida frazeologik birliklar orqali ijtimoiy qadriyatlar asosida shakllangan shaxs obrazlari ustuvor bo‘lsa, ingliz tilida esa shaxsiy fazilat va fe‘l-atvorga asoslangan obrazlar ko‘proq kuzatiladi.

Bu tilda aks etgan obrazlar xalqning shaxsga nisbatan madaniy yondashuvi, psixologik bahosi va tarixiy qadriyatlarini ifodalaydi. Shu bois, tilshunoslikda shaxs obrazini frazeologizmlar orqali o‘rganish muhim ilmiy yo‘nalish hisoblanadi.

Kelajakda bu mavzuda lingvokulturologik lug‘atlar yaratish, frazeologizmlarni madaniy kontekstda tarjima qilish metodikasini ishlab chiqish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Vereshchagin E.M., Kostomarov V.G. “Til va madaniyat” – M.: Indrik, 2005.
2. Kunin A.V. “Kurs frazeologii sovremennogo angliyskogo yazyka” – M.: Vysshaya shkola, 1996.
3. Rahmatullayev Sh. “O‘zbek tilining frazeologik lug‘ati” – Toshkent: O‘qituvchi, 1983.
4. Normurodov D. “O‘zbek frazeologizmlarining lingvokulturologik xususiyatlari” – F.f.n. diss., 2018.
5. Mokiyeenko V.M. “Russkaya frazeologiya: uchebnoye posobiye” – SPb., 2005.
6. Cambridge Idioms Dictionary. Cambridge University Press, 2021.

